

بسم الله الرحمن الرحيم

تدبر در قرآن

سوره مبارکه فیل

استاد ضرابی- آبان ۱۳۹۹

جلسه پنجم ۹۹/۸/۱۸

آیه شریفه: «تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِنْ سِجِّيلٍ (۴) - [که] بر آنان سنگهایی از گل [سخت] می افکندند (۴)»

عنوان: حکایت سنگ و خاک نرم

در دنباله «آلم تر کیف فعل ربک..»، دیدن این حقیقت از ضروریات است که آنچه به طرف اصحاب فیل افکنده می‌شد باطن و حقیقت اعمال آنها بود که قلبهای آنها را سخت و تیره ساخت و به خود آنها برگشت.

هرگز نفسی پاک نیاید ز دلت بر تا جان تو فرمانبر این نفس پلیداست

همان اتفاقی که در آخرت می‌افتد: «قَالَ سَيِّدُنَا مُحَمَّدٌ (صلی الله علیه و آله) إِنَّمَا هِيَ أَعْمَالُكُمْ تُرَدُّ إِلَيْكُمْ. - آقا و سرورمان محمد (صلی الله علیه و آله) فرموده که: «همین اعمال شماست که به‌سوی شما بر می‌گردد» (توحیدالمفضل، ص ۹۲)

و اما حکایت خاکی که به صورت سنگ در می‌آید و «سجین» می‌شود این است که خاک نرم مانند خاکی است که کوزه‌گر از آن گلی می‌سازد که به هر صورتی که بخواهد شکل می‌دهد مانند بنده‌ای که در مقابل پروردگارش خاشع و خاضع و مطیع است و هرگونه تربیتی را می‌پذیرد و پروردگارش نیز از او بهترین صورتها را می‌سازد «إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ آدَمَ عَلَى صُورَتِهِ - خداوند آدم و انسان را بر صورت خویش آفریده و انسان مظهر اسماء و صفات الهی است.» (أسرار الحكم، ج ۱، ص ۳۴۷ و ۴۳۹)

اما اگر این خاک به صورت گل خشکیده و بعد سنگ سخت درآمد، دیگر هیچ صورتی را نمی‌پذیرد.

با سیه دل چه سودگفتن و عظمی نرود میخ آهنین در سنگ

مانند قلبی که با ظلم و ستم به خود و دیگران سخت و شقی می‌شود» ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشَقَّقُ فَيَخْرُجُ مِنْهُ الْمَاءُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ - سپس دل های شما بعد از آن [معجزه شگفت انگیز] سخت شد، مانند سنگ یا سخت تر؛ زیرا پاره‌ای از سنگ‌هاست که از آنها نهرها می‌جوشد، و پاره ای از آنها می‌شکافد و آب از آن بیرون می‌آید، و پاره ای از آنها از ترس خدا [از بلندی] سقوط می‌کند؛ و خدا از آنچه انجام می‌دهید بی‌خبر نیست» (بقره/۷۴)

ای خواجه ز فکر گور غم می باید اندر دل و دیده سوز و نم می باید

صد وقت برای کار دنیا داری يك وقت ب فکر گور هم می باید

عنوان: پیام عام و همه‌شمول

پیام عام و همه‌شمول این آیه شریفه این است که

ای مومنان مراقب قلب‌هایتان باشید نگذارید با ظلم به خود و دیگران و طولانی شدن غفلت‌ها، سخت و قسی شود زیرا به هر مقدار که سخت شود، عذابها و محرومیت‌ها بیشتر خواهد شد.

هر که شد محرم دل در حرم یار بماند و آنکه این کار ندانست در انکار بماند

در سنت الهی قلب‌های سخت مانند سنگ‌های سختی که از کوه‌ها جدا و به زیر افکنده می‌شوند، آنقدر به سنگ‌های دیگر می‌خورند تا کاملاً خرد شده به زمین برسند (از گردن‌کشی و انانیت که کوه‌ها «از یک نظر» نماد آن هستند، فرود آیند) و با سپری شدن حوادث کوبنده دیگر به صورت خاک نرم، خاضع شوند،

حکایت قلب‌های سخت نیز چنین است که با حوادث کوبنده شکسته و نرم گشته، به حالت انکسار و تضرع برسند.

جلوه کن در جبل قلب من ای یار عزیز تا چو موسی بشود زنده دل غافل من

(اشاره به « فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا » است که امام خمینی فرمود: مقصود از جبل، کوه آنانیت بود که منک شد)

در قرآن می‌خوانیم: «وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ- و همانا ما پیغمبرانی به سوی امتان پیش از تو فرستادیم، پس (چون اطاعت نکردند) به بلاها و مصیبت‌ها گرفتارشان ساختیم، شاید به درگاه خدا گریه و زاری کنند.» (انعام/۴۲)

وقتی این حوادث سخت نتیجه نمی‌دهد نوبت به عذاب الهی می‌رسد: «قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ لِنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّن طِينٍ مُّسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ - (ابراهیم) گفت: پس ای فرستادگان، کاری که به دنبال آن آمده‌اید چیست؟ گفتند: ما به سوی قومی ستم‌پیشه فرستاده شده‌ایم. تا (برای هلاکتشان) سنگ‌هایی از گل بر آنان فرو ریزیم. (سنگ‌هایی که) نزد پروردگارت برای (نابودی) مسرفان، نشان‌دار شده‌اند.» (ذاریات/۳۱ تا ۳۴)

تا نگردد نفس تابع روح را کی دوا یابی دل مجروح را

باطن نفس ما چون هست کافر مشو راضی بدین اسلام ظاهر

عنوان: حکمت نشانه دار بودن سنگ‌ها

در آیه شریفه: «مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ - (سنگ‌هایی که) نزد پروردگارت برای (نابودی) مسرفان، نشان‌دار شده‌اند» (ذاریات/۳۴) مسرفین کسانی هستند که خداوند آنها را در نعمت‌های خود غرقه داشته است؛ اما آنها بجای شکرگزاری از شیطان پیروی می‌کنند. شیطان آنها را به ضایع کردن نعمت‌ها و تبعیت از هوای نفس می‌کشانند تا آنکه افسارگسیخته و افراط‌گر می‌شوند. «وَلَا تُطِغْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَن ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ أَمْرُهُ فُرُطًا- (ای پیامبرمان) هرگز از آن که ما دل او

را از یاد خود غافل کرده‌ایم و تابع هوای نفس خود شده و افسارگسیخته شده (به تبهکاری پرداخته) متابعت مکن» (کهف/۲۸)

افراط و افسارگسیختگی در افراد متفاوت و در مراتب مختلفی است؛ از این جهت هر یک مستحق گرفتاریها و عذابی متناسب با ویژگی های خود است و این نشانگر اجرای عدالت خداوند در اعمال این عذاب‌ها متناسب با خصوصیات و استحقاق افراد است.

مشکلات زندگی مؤمنین و تفاوت گرفتاریها و محرومیت‌های آنها نیز حکمت‌های فراوانی دارد که یکی از آنها همین امر است. «وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فِيمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْفُو عَنْ كَثِيرٍ - و آنچه از رنج و مصائب به شما می‌رسد همه از دست (اعمال زشت) خود شماست در صورتی که خدا بسیاری از اعمال بد را عفو می‌کند» (شوری/۳۰)

سنگ دل را سرمه کن در آسیای درد و رنج

دیده را زین سرمه بینا کن کمال اینست وبس

عنوان: عوامل قساوت قلب

عوامل بسیاری در قساوت قلب دخالت دارند مانند : گناه و معصیت، ترک یاد خدا و غفلت، هم‌نشینی با افراد ناصالح، آرزوهای طولانی، زیادی مال، پرخوری، خوردن چهل روز گوشت، پرگویی، غنا و لهویات، نگاه به بخیل، برخی اشتغالات، ریختن خاک بر قبر خویشان و...

ای دل چو همیشه گرد گنهش گردی ترسم که بسوزد پر و بال من و تو

اما ما برای تذکر به خودمان در اینجا به ذکر یک روایت بسنده می‌کنیم «إِنَّ لِلَّهِ عُقُوبَاتٍ فِي الْقُلُوبِ وَ الْأَبْدَانِ ضَنْكٌ فِي الْمَعِيشَةِ وَ وَهْنٌ فِي الْعِبَادَةِ وَ مَا ضُرِبَ عَبْدٌ بِعُقُوبَةٍ أَعْظَمَ مِنْ قَسْوَةِ الْقَلْبِ - یک نوع عقوبت‌های الهی وجود دارد که به دل‌های مردم می‌رسد و نوع دیگری از عقوبت‌ها به بدن انسان می‌رسد. به عنوان نمونه سختی در امر زندگی و معیشت، سستی در امر عبادت و بندگی و هیچ بنده‌ای

وجود ندارد که به مثل قساوت قلب، عقوبت شده باشد، تمام این‌ها عقوبت الهی است.» (تحف‌العقول: صفحه ۲۱۶)

نیاید بگوش دل از غیب راز	تو را تا دهن باشد از حرص باز
کاو خورنده لقمه‌های راز شد	این دهان بستی دهانی باز شد